

TURKIY VA SEMIT TILLARI O'RTASIDAGI GRAMMATIK KONTRAST: O'ZABEK VA ARAB TILLARI MISOLIDA

Nuriddinova Chexroza Shuxrat qizi,
Alfraganus universiteti, filologiya fakulteti 1-kurs talabasi,
Ilmiy rahbar: **Baxtiyarova Fotimaxon Sodiqovna,**
Alfraganus universiteti, f.f.n.(PhD).

ANNOTATSIYA: *Ushbu maqolada turkiy tillar oilasiga mansub o'zbek tili va semit tillar oilasiga kiruvchi arab tilining grammatik tuzilmasi qiyosiy tahlil asosida o'rganiladi. Maqolada morfologik, sintaktik va leksik jihatlar asosiy tadqiqot obyekti sifatida belgilanib, har ikki tilning so'z yasalishi, so'z tartibi va semantik xususiyatlaridagi farqlar misollar bilan izohlanadi. Xususan, o'zbek tilining agglutinatив, arab tilining esa flektiv tuzilmaga ega ekani asoslanadi. Shuningdek, arab tilidan o'zbek tiliga o'tgan leksik birliklarning shakl va ma'no jihatidan moslashuvi ham ko'rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari tilshunoslikdagi tipologik yondashuvlar va tarjimashunoslik uchun amaliy ahamiyatga ega.*

Kalit so'zlar: *turkiy tillar, semit tillar, arab tili, o'zbek tili, grammatik kontrast, morfologiya, sintaksis, leksika, tipologiya*

АННОТАЦИЯ: *В данной статье на основе сопоставительного анализа изучается грамматический строй узбекского языка, относящегося к семье тюркских языков, и грамматический строй арабского языка, относящегося к семье семитских языков. В статье акцент сделан на морфологическом, синтаксическом и лексическом аспектах как основном объекте исследования, а также объяснены различия в словообразовании, порядке слов и семантических особенностях обоих языков на примерах. В частности, обосновывается, что узбекский язык имеет агглютинативную структуру, а арабский – флективную. Также показана адаптация лексических единиц из арабского языка в узбекский по форме и значению. Результаты исследования имеют практическое значение для типологических подходов в лингвистике и переводоведении.*

Ключевые слова: *тюркские языки, семитские языки, арабский, узбекский язык, грамматический контраст, морфология, синтаксис, лексика, типология*

ABSTRACT: *In this article, the grammatical structure of the Uzbek language, which belongs to the family of Turkic languages, and the grammatical structure of the Arabic language, which belongs to the family of Semitic languages, is studied on the basis of comparative analysis. The article emphasizes morphological, syntactic and lexical aspects as the main object of research, and the differences in word formation, word order and semantic features of both languages are explained by examples. In particular, it is justified that the Uzbek language has an agglutinative structure and*

Arabic has an inflectional structure. The adaptation of lexical units from Arabic to Uzbek in form and meaning is also shown. The results of the research have practical implications for typological approaches in linguistics and translation studies.

Keywords: *Turkic languages, Semitic languages, Arabic, Uzbek language, grammatical contrast, morphology, syntax, lexicon, typology*

KIRISH. Har bir til o'zining fonetik, morfologik, sintaktik va leksik tizimi bilan o'ziga xos tuzilishga ega bo'lib, u mansub bo'lgan til oilasining umumiy qonuniyatlarini aks ettiradi. Dunyo tillarini lingvistik tipologiya nuqtayi nazaridan o'rganish, ularning o'zaro farq va o'xshashliklarini aniqlash, tilshunoslik fanining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, turli til oilalariga mansub tillarni qiyosiy tahlil qilish orqali ularning strukturaviy xususiyatlarini aniqlash imkoniyati tug'iladi. Ushbu maqola turkiy tillar oilasiga mansub o'zbek tili hamda semit tillar oilasining asosiy vakillaridan biri bo'lgan arab tilining grammatik tuzilmasini qiyosiy tahlil qilishga bag'ishlangan. Tanlangan til juftligi bejiz emas: tarixiy, diniy va madaniy jihatdan bu ikki til o'rtasida ko'plab aloqalar mavjud bo'lib, ayniqsa arab tilining o'zbek tiliga bo'lgan leksik ta'siri sezilarli darajada. Shunga qaramay, grammatik jihatdan bu ikki til o'rtasida tub farqlar mavjud bo'lib, ularni ilmiy asosda tahlil qilish tilshunoslik nazariyasi uchun dolzarb hisoblanadi. Maqolada morfologik, sintaktik va leksik tizimlardagi asosiy farqlar misollar asosida ko'rib chiqiladi. O'zbek tilining agglutinatив, arab tilining esa flektiv xususiyatga ega ekani asosiy farqlovchi mezon sifatida baholanadi. Shuningdek, har ikki tilning so'z tartibi, grammatik kategoriya ifodalanishi va semantik qurilishidagi tafovutlar ham lingvistik qiyoslash obyekti bo'ladi.

METODOLOGIYA. Ushbu tadqiqot **qiyosiy-tipologik tahlil** asosida olib borildi. Arab va o'zbek tillari grammatik tizimlarining morfologik, sintaktik va leksik darajadagi asosiy farqlari aniqlanib, ularning strukturaviy xususiyatlari solishtirildi. Tilshunoslikdagi **strukturaviy yondashuv, morfologik tahlil, sintaktik modellash**, shuningdek **semantik-analitik** metodlardan foydalanildi.

Maqolada ilgari o'rganilgan ilmiy manbalar — arab va o'zbek tilshunosligiga oid nazariy adabiyotlar, lug'atlar va ilmiy maqolalar asosida empirik materiallar tanlab olindi. Misollar esa ikki tilning adabiy (yozma) shakllaridan va zamonaviy amaliy nutq namunalariidan yig'ildi.

Qiyosiy tahlil metodi – ikki tilning grammatik birliklarini yuzma-yuz solishtirish;

Strukturaviy-lingvistik yondashuv – grammatik shakllarning tuzilishini aniqlash;

Deskriptiv (tasviriy) metod – har bir grammatik hodisani alohida tasvirlash;

Semantik analiz – o‘zlashgan so‘zlar va grammatik shakllarning ma’no qatlamini tahlil qilish.

Bu metodlar asosida o‘zbek tilining agglutinatив, arab tilining esa flektiv tuzilishi tizimli ravishda ochib berildi hamda ularning grammatik kontrastini ilmiy dalillar asosida yoritishga erishildi.

MUHOKAMA VA NATIJA. Olib borilgan qiyosiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, turkiy tillar oilasiga mansub o‘zbek tili va semit tillari oilasiga mansub arab tili grammatik jihatdan mutlaqo ikki xil tuzilmaviy model asosida shakllangan. O‘zbek tili agglutinatив tuzilishga ega bo‘lib, unda grammatik ma’nolar asosan qo‘shimchalar yordamida ifodalanadi. Arab tili esa flektiv til bo‘lib, unda ma’no va grammatik vazifalar so‘z ichidagi ildiz va vazn kombinatsiyasi orqali yuzaga chiqadi. Morfologik jihatdan qaralganda, o‘zbek tilida so‘zlar ochiq va izchil qo‘shimchalanadi, ya’ni har bir grammatik birlik alohida qo‘shimcha bilan ifodalanadi. Arab tilida esa bitta so‘z shakli bir nechta grammatik ma’noni o‘z ichiga olishi mumkin, bu esa uning murakkab ichki tuzilishini ko‘rsatadi.

Sintaktik jihatdan o‘zbek tilida odatiy so‘z tartibi **SOV (egalik–to‘ldiruvchi–fe’l)** bo‘lsa, arab tilida bu tartib ko‘pincha **VSO (fe’l–egalik–to‘ldiruvchi)** shaklida bo‘ladi. Bu farq ikki tilning gap qurilishi va so‘zlar orasidagi munosabatlarga turlicha yondashishini aks ettiradi. Leksik jihatdan esa arab tilining o‘zbek tiliga ta’siri asosan diniy, ilmiy va falsafiy sohalarda sezilarli. Leksik o‘zlashmalar orqali ikki til o‘rtasida ma’lum darajada semantik yaqinlik yuzaga kelgan bo‘lsa-da, grammatik struktura tubdan farqliligicha qolmoqda. Ushbu kontrastlar tarjimashunoslik, lingvodidaktika va umumiy tilshunoslik sohalarida nazariy va amaliy jihatdan katta ahamiyatga ega. Xususan, ikki tilni o‘rganayotgan talabalar yoki tarjimonlar uchun bunday tahlillar grammatik xatolarning oldini olish va to‘g‘ri yondashuvni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSA. Ushbu maqolada turkiy va semit tillari oilalariga mansub bo‘lgan o‘zbek va arab tillarining grammatik tizimlari qiyosiy tahlil asosida o‘rganildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, bu ikki til strukturaviy va grammatik jihatdan keskin farqlarga ega bo‘lishiga qaramay, tarixiy-madaniy aloqalar sababli o‘zaro leksik yaqinlik mavjud. O‘zbek tilining **agglutinatив** tabiati grammatik ma’nolarni ketma-ket va aniq qo‘shimchalar orqali ifodalashga imkon beradi, arab tilining **flektiv** tuzilishi esa grammatik shakllarni ildiz va vazn tizimi asosida murakkab tarzda ifodalaydi. Sintaktik jihatdan esa o‘zbek tilidagi **SOV** tartibi va arab tilidagi **VSO** tartibi grammatik elementlarning gap ichida qanday joylashishini aniqlab beradi. Leksik qatlamda arab tilidan o‘zbek tiliga ko‘plab diniy, ilmiy va madaniy so‘zlar o‘zlashgani

tilshunoslik tarixidagi aloqadorlikni yaqqol ko'rsatadi. Shu bilan birga, har bir til o'ziga xos grammatik qonuniyatlarga ega bo'lib, ularni adabiy til va tarjimada e'tiborga olish muhimdir. Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, o'zbek va arab tillarining qiyosiy tahlili tilshunoslikda **tipologik yondashuvni rivojlantirish, til o'rgatish metodikasini takomillashtirish** hamda **tarjimashunoslikda grammatik muvofiqlikni ta'minlash** uchun muhim ilmiy asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Salaev, U. (2024). *UzMorphAnalyser: A Morphological Analysis Model for the Uzbek Language Using Inflectional Endings*. arXiv. <https://arxiv.org/abs/2405.14179>
2. Sharipov, M., & Salaev, U. (2022). *Uzbek affix finite state machine for stemming*. arXiv. <https://arxiv.org/abs/2205.10078>
3. Sharipov, M., Kuriyozov, E., Yuldashev, O., & Sobirov, O. (2023). *UzbekTagger: The rule-based POS tagger for Uzbek language*. arXiv. <https://arxiv.org/abs/2301.12711>
4. Salaev, U., Kuriyozov, E., & Matlatipov, G. (2023). *Design and Implementation of a Tool for Extracting Uzbek Syllables*. arXiv. <https://arxiv.org/abs/2303.15425>
5. Turakhanov, R. B. (2025). *Similarities and Differences in Sentence Structure in Altaic Languages: A Comparative Study of Uzbek, Korean, and Japanese*. *International Journal of Artificial Intelligence*, 5(06), 1201–1206. <https://www.academicpublishers.org/journals/index.php/ijai/article/view/534>
6. Ibragimova, E. I., & Sharafutdinova, N. K. (2020). *Lexical and semantical characteristics of Arabic borrowings used in "Hazrati Umar"*. *Modern Journal of Social Sciences and Humanities*. <https://mjssh.academicjournal.io/index.php/mjssh/article/view/232>
7. Nasirova, M. (2019). *Arab tilidagi somatik frazeologizmlarning o'rganilish tarixi*. O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti.
8. Nasirova, M. (2019). *Arab tilidagi ko'makchi fe'llarning semantik tasnifi*. O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.
9. G'ulomova, N. (2023). *Arab tilining fonetik tizimi va o'zbek tiliga ta'siri*. *Tilshunoslik va tarjimashunoslik jurnali*, 2(1), 45–51.
10. Zamakhshariy va boshqa klassik arab tilshunoslar. (2023). *Arabic Linguistic in Transoxiana (XI–XIII centuries)*. CyberLeninka. <https://cyberleninka.ru/article/n/arabic-linguistic-in-transoxiana-xi-xiii-centuries>